

УДК 331.1

І. О. Удовенко

к.е.н., старший викладач кафедри економіки підприємства, фінансів, обліку і аудиту
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, м. Умань

ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ЗМІН СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВИХ ВІДНОСИН

Анотація. У даній статті робиться спроба провести паралель історичного розвитку та трансформаційних змін соціально-трудоових відносин на території українських земель. Досліджується процес еволюції форм прояву найманої праці та специфічних умов їх реалізації. Проводиться аналіз наукових праць вчених по даній проблемі.

Ключові слова. «трансформація; найманий працівник; робоча сила; економічні відносини».

У різні часи наймана праця проходила специфічні етапи перетворень. Зі зміною суспільного устрою автоматично змінювалася система господарювання, що, у свою чергу, спричиняло трансформацію домінуючого фактора виробництва. На нашу думку, кожному періоду розвитку суспільства притаманний особливий розвиток продуктивних сил та виробничих відносин. З метою розгляду трансформації економічних відносин та еволюцію форм прояву найманої праці ми вбачаємо необхідним застосовуючи метод історизму та системного підходу провести аналіз історичного розвитку соціально-трудоових відносин на теренах українських земель. Це дасть змогу прослідкувати вплив історичного розвитку суспільного господарства на стан соціально-трудоових відносин.

Одним із перших вчених – економістів, який запропонував свою концепцію відчуження праці як прояв соціально-економічних відносин в умовах історичного розвитку людського суспільства та обґрунтував у своїх дослідженнях «Економічно-філософські рукописи 1844 року» та «Німецька ідеологія», що була написана спільно з Ф. Енгельсом, став Карл Маркс [2, С. 202 – 203].

Стосовно даної проблеми висловлювали свою думку відомі мислителі Жан-Жак Руссо, К. Гегель, Л. Фейєрбах, але ці погляди мали не скільки економічне, а переважно філософське спрямування. Засновник класичної теорії У. Петті одним з перших розпочав системно досліджувати роль робочої сили у виробництві та формування соціально-трудоових відносин відповідно до історичного розвитку суспільного господарювання. Він першим охарактеризував найманого працівника як носія робочої сили, як власника вартості робочої сили в її капіталізованій формі, а не тільки як споживача благ.

Метою даної статті є аналіз впливу історичних зрушень розвитку суспільного виробництва на формування форм прояву соціально-трудоких відносин.

«Але вже в пізніші часи — на кінець XII чи на початок XIII ст. виникає назва до найманого робітника, а саме наймит. Ця назва раніш застосовувалась і до закупа, але тепер вона вже означає інші відносини, а саме відносини наймів. Наймит — це близький до закупа, але все-таки інший розряд експлуатованого населення. У ... «Правосудие Митрополичье» — уже встановлена різниця між закупом і наймитом. Стаття 27 — 29 цього пам'ятника так характеризує становище наймита: «А се стоит в суде челядин наймит, не похочет быти, а господарь, несть ему вины, по дати ему вдвое задаток. А побезит от господаря, выдати его господарю в полницу. Аще ли убьет господарь челядина полного, несть ему душегоубства... А закупного ли наймита, то есть душегоубство». З цих статей не важко встановити, що наймит «Правосудия Митрополичьего» — не наймит Руської Правди, не закуп. Насамперед він дістає від пана не купу, а завдаток. Він може покинути свого хазяїна, виплативши подвійний завдаток. Відносини ж закупництва, якщо взяти на увагу весь комплекс законодавства про закупів, набагато складніші і зв'язують закупа далеко серйозніше. Але, головне, в «Правосудии Митрополичьем» закупи (закупні) і наймити протиставляються в самому тексті («а закупного ли наймита») ... Руська Правда називає найману працю «сиростьей» («о сиростьем вырядке»), тобто застосовує назву, похідну від слова сирота, яким трохи пізніше називатимуть феодалнозалежне і кріпосне населення.»

Все це безумовно підтверджує думку багатьох вчених про патологічний вплив феодалізму на розвиток економічного становлення України, який з подальшим історичним розвитком лише закріплював права феодалів на завуальоване закріпачення вільнонайманого селянства.

Але були й такі вчені, які не вбачали необхідності у конфліктному розв'язковій проблемі найманої праці та її мотиваційної сутності. Представником таких поглядів був В. Каразін, що мав прогресивний характер і антикріпосницьку спрямованість. Він прагнув зберегти поміщицьке володіння, що зумовлювало б наявність класу господарів та сприяти наділенню селян землею, для того щоб найманий працівник

залежав не тільки від праці, яку купує землевласник, а й від витраченої робочої сили на отримання повноцінного економічного блага за допомогою власних засобів праці, нехай і дещо в недостатній кількості. Прогресивний мислитель і землевласник В. Каразін виступав за еволюційний шлях розвитку та провадження ліберальних реформ на теренах тодішньої Малоросії[3].

Одним з опонентів В. Каразіна був Д. Струков — ліберальний економіст, інспектор сільського господарства півдня Росії., який не вбачав прогресивних поглядів у недостатньо сміливому бажанні створити кращі умови для селян за допомогою наділення їх землею. У своїй працях «Досвід викладення найголовніших умов успішного сільського господарства» (1857), «Про поземельне володіння і користування» [4]. та ін. розглядав найману працю як найефективнішу форму залучення робітників у виробництво. Запоруку успішного розвитку сільського господарства він вбачає у вільній найманій праці й забезпеченій власності, тобто в заміні феодальних відносин капіталістичними. На півдні України, стверджував він, перехід до нових форм господарювання буде нескладним, оскільки тут ще до скасування кріпацтва застосовувалась вільнонаймана праця[1, С. 242 – 243.].

Це питання досить широко Д. Журавський розкрив його науково, аналізуючи величезний статистичний матеріал, акцентуючи увагу неефективності кріпацької праці. Підрахувавши кількість робочих днів, витрачених кріпаками у поміщицьких маєтках губернії, а також зробивши розрахунок реальних потреб у праці для виконання всіх робіт, він робить висновок, що витрати праці більше ніж утричі перевищували дійсну потребу в них. А також, обґрунтовано довів не лише низьку продуктивність праці кріпаків, а й непродуктивне використання її поміщиками.

З огляду на історичні дані, ми можемо стверджувати, що за часів феодалізму йшлося про повну, або часткову залежність найманих робітників, а не пряме волевиявлення трудової діяльності працездатного населення задля задоволення власних життєвих потреб.

У економічному житті України XVI - XVII ст. широко застосовувалася праця наймитів. Відносини між господарем і наймитом регламентувалися звичаєвим правом. Використання вільного найму поєднувалося з примусовим. У деяких

маєтках південної частини Лівобережжя застосовували переважно найману працю, яка використовувалась у козацьких і селянських господарствах. У Галичині та Правобережжі в кожному фільварку працювало до десяти постійних найманих «парубків». Поширилося челядництво — праця у дворі феодала замість панщини без норми. Поступово вона перетворилася на різновид примусового найму за оплату натурою і грошима. Постійним явищем став кабальний найм. Селяни купували в борг у шляхти хліб, волів, корів. При цьому укладали договір і селяни відробляли борг, працюючи на феодала.

Основою економічної системи капіталізму є приватна капіталістична власність на засоби виробництва. Приватна трудова власність за своєю природою не є капіталістичною, вона набуває капіталістичного характеру лише тоді, коли застосовується для збагачення власника, привласнення неоплаченої праці найманий працівників.

Відбувалися певні зрушення, які відображали зародження економічних відносин між найманими працівниками та власниками капіталу, в даному випадку — землі та певних видів засобів праці. Все це було продиктовано хвилею науково-технічного розвитку, що набув високих темпів становлення в Європі. Але деяка відсталість у історико-політичному та соціально-економічному розвитку не давала змоги хоча б частково наслідувати країни з підвищеними темпами розвитку. Тому такі зміни в світовому господарстві лише частково справили вплив на «обличчя» нашої країни у світовому співтоваристві.

Технічний прогрес і інтенсивне залучення науки до виробництва змінюють роль людини як агента процесу виробництва. Від безпосереднього впливу на предмет праці (ремесло, мануфактура), відбувається перехід до ручної праці, опосередкованого машиною (фабрика, завод) і потім - до виконання функцій із спостереження за виробничим процесом та його регулювання на автоматизованому підприємстві. Нові види виробничого процесу обумовлювали, відповідно, і нові види господарських відносин між роботодавцями та працівниками.

У різні часи наймана праця проходила специфічні етапи перетворень. Зі зміною суспільного устрою автоматично змінювалася система господарювання, що, у свою чергу, спричиняло трансформацію домінуючого фактора виробництва.

Реалізуючи власні навички та здібності на ринку праці, люди взаємодіють між собою, вступають у трудові відносини один з одним, саме тому праця є основною економічною категорією, у якій відображається різноманітність конкретних суспільних явищ, процесів і відносин. Тому у процесі реалізації найманої праці не лише виробляються товари, надаються послуги, створюються культурні цінності тощо, але й виникають нові потреби, які необхідно задовольнити. Це створює, у свою чергу, нові форми найманої праці, характерні для певного типу господарювання.

З огляду на вищесказане можна стверджувати, що еволюція найманої праці протікала на фоні макроекономічного поглиблення спеціалізації і галузевого розподілу праці, що привело до диференціації різних областей господарської діяльності.

Список використаних джерел

1. Базилевич В.Д. Історія економічних учень: підруч. : у 2 ч. / за ред. В.Д. Базилевича. – 3–те вид., випр. і доп. – Ч.1. – К. : Знання, 2006. – С. 242 – 243.
2. Маркс К. Наемный труд и капитал / К. Маркс; Введ. Ф. Энгельс; [пер. с нем.]. – М. : Прогресс, 1987. – Т. 23. – 517 с. – С. 202 – 203
3. Сочинения, письма и бумаги В. Н. Каразин , собранные и редактированные проф. Д. И. Багалеем/ Д. И. Багалей/ – Х. : Изд-во Харьк. Ун-та, 1910. – 926 с
4. Струков Д. Н. О поземельном владении и пользовании // Приложение к «Земледельческой газете» /Д. Н. Струков/ – 1858. - № 64. – С. 31-36.

Annotation. This article is an attempt to draw a parallel historical development Explores the process of evolution of the forms of wage labor and the specific conditions of their realization. The analysis of scientific papers scientists on this issue.

Keywords. «transformation, employee, labor, economic relations».

Стаття надійшла до редакції 28 березня 2014 року